

דיני נסיעת יולדת לבית החולים

הרב יואל שילה

איסור תחומין

מה מותר לטלטל עם היולדת: הוצאת היולדת מחוץ לתחום מותרת משום פיקו"נ, ומותר לטלטל עמה ברה"ר ומחוץ לתחום את מה שנצרך ללידה [מסמכים], ומזון שסביר שתצטרך לו [מאחר וקשה לקבל מזון בבתי החולים שלא בשעת הארוחות; אמנם, האג"מ (או"ח ח"ה סי' כו) ביאר שמה שהתירו ליוצאים לעדות החודש לקחת מזונות, הוא רק מפני החשש הרחוק של פיקו"נ במניעת מזונות לזמן ארוך, ולכן כתב שאין להתיר ליוצאים לפיקו"נ להוציא עמם מזונות - אם הולכים רק לזמן שהוא קצר מהזמן שבין אכילה לאכילה, שאז צריכים לאכול לפני היציאה, ולא יהיה חשש שיסתכנו], וכן מותר לקחת מה שנצרך כדי שהנסיעה תתבצע ללא עיכוב [כסף למונית, ג'ק להחלפת גלגל]; אמנם, אסור לקחת את מה שלא מועיל להצלתה, ולכן לא תוכל ליטול עמה בשבת מזון כשר שאינו נצרך לפיקו"נ, ספר תהילים ובגדים להחלפה מחמת איסור טלטול ברה"ר וכרמלית. אכן, יש להעיר שאם הנסיעה בהולה אין להתעכב כדי להוציא מהרכב חפצים מיותרים.

איסור תחומין כשמותר לטלטל: איסור תחומין [ביציאת בני האדם וכליהם מחוץ למרחק 1,140 או 920 מטרים ממקום השביתה, לפי השיטות השונות בעניין קביעת שיעורי האורך של תורה] קיים גם כשאין איסור טלטול, כגון ביו"ט, בהוצאת בגדים בדרך לבישה, ובמקום המוקף מחיצות כדין [כגון שתחום הבעלים כלה באמצע מקום המוקף כדין] (מ"ב סי' שצז ס"ק ז, שע"צ שם אות ד).

תחומין בחפצי היוצאים להציל: את היוצאים לפיקו"נ כאנשי העיר

החדשה^א, מסתבר שגם נתנו תחום חדש לחפצים שהוציאו עמם לצורך הפיקו"נ, אם כי אין הדבר מפורש בש"ס להיתר, כי היתר זה מפורש רק לגבי תחום האנשים ולא לגבי חפציהם. אין להוכיח היתר לגבי החפצים ממה שמצאנו שאנשי המלחמה מותרים לחזור בכלי זינן למקומם - כי שם הוא היתר מקומי של 'התירו סופן משום תחילתן' ליוצאים למלחמה, כדי שלא יתפסו על ידי האויבים ללא כלי זיין. ואין היתר זה מלמד על כל היוצאים לצורך פיקו"נ^ב, אלא הוא מקביל לסברא של 'א"כ נמצאת מכשילן לעתיד לבא' שנאמרה כדי שלא ימנעו בעתיד מלהציל. יש שהסתפקו (שו"ת קנין תורה בהלכה ד אות לט, וכ"כ בארחות שבת ב' כ' הערה פו) שמא הסברא של נמצאת מכשילן לעתיד לבא לא קיימת לגבי מי שממילא ילך, כגון היולדת עצמה ובעלה, ואולי גם לגבי רופא המקבל משכורת, ובודאי שאין לומר סברא זו כדי להתיר נטילת מזון כשר עבור היולדת, והגרשז"א (מנחת שלמה ח"א סי' ח) נשאר בצ"ע על ספק זה.

האם חפצי היוצא לפיקו"נ נגררים אחריו: הסברא להתיר ליולדת ליטול עמה חפצים מחוץ לתחום [באופן שאין איסור טלטול, כגון ביו"ט או בדרך מלבוש, או במקום המוקף מחיצות שלא שבת בהן] היא לומר שחפציה מקבלים את התחום שלה, וכשהיא יצאה בהיתר לתחום חדש - גם חפציה נגררים אחריה לשם, אלא שלא מצאנו לזה ראייה, כאמור. יתר על כן, לפי סברה זו נאלץ לומר אחד משני דוחקים: או שחפציה התפצלו בשבת לשני תחומין: אלו שיצאו עמה - תחומם כתחומה, ואלו שנשארו - נשאר תחומם

א. התקין רבן גמליאל הזקן שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד אלא אף חכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגייס ומן הנהר ומן המפולת - הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים לכל רוח (ר"ה כג ב').

ב. "בראשונה היו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה, פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם ונכנסו ליטול כלי זיין, ונכנסו אויבים אחריהן, דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים, באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין" (עירובין מה א').

כשהיה, או שנדחוק שלאחר שתחומה של היולדת הוסט לעיר אחרת אסור יהיה לטלטל ד' אמות את חפציה שנשארו במקומה הראשון כי הם כבר מחוץ לתחום בעליהם.^ג

בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' טו) צידד לומר שתחום חפציה כתחום החדש שלה, שהרי לא מצאנו שהזהירו את מי שיצא מחוץ לתחום וכעת הוצרך לנקביו, ואת מי שמשלח את השעיר, ואת היוצא מחוץ לתחום מפני הסכנה [שהם נחשבים 'יוצא בהיתר'] - שהם חייבים לצמצם בבגדים שאינם נצרכים הרבה, כגון כיסוי ראש ועניבה, למרות שאם היו לובשים בגד שאיננו שלהם - היינו אומרים שיש בזה איסור תחומין. וגם סתימת מרן הח"ח בספרו 'מחנה ישראל' (לא) מעידה שלא ראה בזה איסור [והסבר הדבר, מאחר ודייקו בלשון 'הבהמה והכלים כרגלי הבעלים' - אפשר שאיסורם תלוי בתחום הבעלים, וכשהוא יוצא בהיתר משום פקו"נ או משום כבוד הבריות - גם ממזנו נגרר אחריו ושרי, ולכן לא הזהירו את היוצאים חוץ לתחום לפיקו"נ - שלא יקחו עמם את רכושם; וכ"ז במזונו אך לא כשלושב בגד שאינו שלו], אלא שנשאר בצ"ע בהיתר זה; וכן הביא שהגאון יעקב (עירובין מה ב') הסתפק לאסור לטלטל ד' אמות את החפצים שנשארו בביתו של מי שהוציאווהו חוץ לתחום, ומובנת כוונתו שחפציו נגררים אחריו לחומרא לאסור את החפצים הנשארים במקומם, ולמד ממנו שה"ה גם להקל לטלטל

ג. אם סברא זו נכונה הרי שיהיה מותר לה ליטול עמה רק ספר תהילים שקיבלה לפני נישואיה וממילא הוא שייך לה ותחומו כתחומה, אבל אם קנתה אותו לאחר נישואיה יהיה אסור לה ליטלו כי הוא שייך לתחומו של בעלה [אא"כ גם הוא בא עמה], ובחפצים שנשארו בביתה נצטרך לומר להיפך. אמנם, יש לדחות את החילוק בין חפציה לחפצי בעלה - שהרי בתחומין אין צורך בבעלות ממשית בדיני חו"מ, שהרי הבהמה כרגלי הרועה אף שמשך אותה רק ביו"ט [ורק אז התחייב בחיובי אחריות; ונראה לדמות זאת למה ששנינו בערכין (פ"ו מ"ג) שכשממשכנים אותו לא משאירים לו ממון למזונות וכסות אשתו ובניו, ועם זאת שנינו במשנה ה' שלא גובים את כסות אשתו ובניו כי הם נחשבים שלהם, ואפילו רק קנה להם ולא לבשום עדיין].

עמה את חפציה כשיוצאת בהיתר; וכ"כ הגר"י נויבירט זצ"ל (במאמר 'בעיות המתגייס בשבת', תשכ"ז) להתיר למי שלוקחים אותו בשבת למלחמה ליטול עמו גם חפצים שאינם נצרכים לפיקו"נ באותו תיקי' שנמצאים בו

ד. את עיקר הדין ביסס הרב נויבירט על דברי הרמב"ם שכתב במפורש (שבת פרק יד הלכה יט) וז"ל, זרק קנה או רומח מרה"י ונתקע ברה"ר כשהוא עומד - פטור, שהרי מקצתו במקום פטור, זרק כלי מרה"י לרה"ר והיה אותו כלי גדול ויש בו ארבעה על ארבעה בגובה עשרה - פטור, מפני שכלי זה רה"י גמורה ונמצא כמוציא מרה"י לרה"י, עכ"ל. אלא שמלשון הרמב"ם נראה אכן שיש בזה איסור מדרבנן, ואת אותו איסור דרבנן ביקש כפי הנראה הרב נויבירט להתיר בנסיבות הענין; אך מסתבר שזה דווקא בנוגע לכלי הגדול, שעל כל פנים הכלי עצמו נראה כחפץ שמונח ברשות הרבים - שהרי קודם הנחתו היתה שם רשות הרבים גמורה, אך בהחלט יש מקום לומר שכלפי כלים שנמצאים בתוך הכלי הגדול שמעולם לא נראו כיוצאים חוץ לרשות היחיד - אף איסור מדרבנן ליכא, שהרי לא יצאו מעולם מתוך מחיצות רשות היחיד בו הם נתונים, אך כמובן יש איסור להוציאם לרשות ששייכת לאדם אחר שאוכל בה באופן שצריך עירובי חצרות. הרב נויבירט ציין במאמרו שם גם למג"א (סי' רסו ס"ק ז), ושם אמנם הוזכר שעגלה שיש בה כך וכך טפחים היא רשות היחיד, אך מעיון שטחי שם ובפמ"ג וכן בערוה"ש שהזכיר הרב נויבירט בהערה הנ"ל - נראה לכאורה שהחמירו בזה, אך לא התברר הטעם [זה לשון המג"א, ודע דאם העגלה גבוהה ורחבה ד' בלא הגלגלים הוה רה"י גמור דאסור להוציא מתוכה ולא להניח בתוכה - וא"כ אם חשכה לו על העגלה צריך להוציא חפציו ולהניחם על העגלה קודם שירד, ובעגלה ליכא משום שביתת בהמתו כיון שאינו עושה עקירה - שהיא נתגלגלת וכמ"ש ס"ב, אבל אם היא עומדת ואח"כ עוקרה - הוי מלאכה דאורייתא עמ"ש סי' שמח, ואם הוא על הארץ אסור להניח על העגלה שום דבר אלא יתננו לעכו"ם או יניחנו על החמור כמ"ש, עכ"ל]. ואם כן לדעתו יש איסור בעקירת העגלה, ורק בנוגע לחפצים שנתן לתוכה בעודה נעה הקיל כדן מניח על חמור מהלך; וכך הבין זאת במחצית השקל (או"ח סי' רסו ס"ק ז) שכתב וז"ל, עיין מה שכתבתי סימן שמח ראייה לדבריו פה, שכתב וז"ל ואם משך החפץ מתחלת ד' אמות לסוף ד' אמות חייב, שהמגלגל עוקר הוא, עכ"ל שם. ונראה שהתעלם מדברי הרמב"ם אודות זורק כלי גדול לרה"ר; אבל בפמ"ג (או"ח א"א סי' רסו ס"ק ז) [שאותו ציין הרב נויבירט] כתב במפורש וז"ל, ומה שכתב (מ"א) עגלה גבוהה עשרה טפחים והיינו רחבה ד' בלא הגלגלים הוה רשות לעצמה - ליכא מחמור ושביתת בהמתו, כמו שכתוב בשבת ח'. כוורת דזורק רשות ומעביר ד' אמות ברשות

החפצים הנצרכים לפיקו"נ¹.

להפקיר את החפצים מע"ש: הדרך המובחרת כדי שלא יהיה איסור תחומין בהוצאת חפצי היולדת מחוץ לתחום היא רק להפקירם מע"ש כך שלא יקבע להם תחום, ולא לזכות בהם לאחר מכן, וגם זאת רק באופן שאין

הרבים פטור, וכל שבגופו פטור בבהמתו מותר, והוא הדין גבוה יותר מעשרה טפחים אף על פי שאין רחבה ד', דמקצתה למעלה מעשרה', יע"ש; והדין שכתב הפמ"ג דין אמת, שכן מפורש בגמרא בסוגיית כוורת, וכך פסק הרמב"ם, אך דומני שבהבנת לשון המ"א דווקא המחצית השקל צודק, אם כי עצם הדברים תמוהים, ובערוך השלחן (סי' רסו סי"א) [שגם הוא צוין על ידי הרב נויבירט] נראה שהחמיר יותר מהמג"א והמחצה"ש וחשש גם לשבות בבהמת ישראל הגוררת עגלה] (הערת מו"ר הגרו"מ קורן שליט"א).

ה. יש להעיר שיתכן שנפ"מ לנדו"ד ממחלוקת תוס' והראב"ד האם מי שיצא מעירו מע"ש - לחפציו שנשארו בעיר יש תחום עצמי [כתחום עצמי שלהם ממקומם, או כתחום אנשי העיר - דהוי כאילו הבעלים מסרם לאנשי העיר], או שנחשב שהם כאילו מחוץ לתחום בעליהם ואסורים בטלטול ד' אמות [כי נגררים אחר בעליהם שאיננו כאן]: שלראב"ד החפצים שיצאו עמו כשיצא לפיקו"נ הם כמותו, והחפצים שנותרו אסורים לטלטל ד' אמות, ואילו לתוס' יש להסתפק הן בחפצים שנותרו [האם יש להם תחום עצמי אף שהיו עם הבעלים בכניסת השבת אך כעת הבעלים יצאו מתחומם], והן בחפצים שיצאו עמו [האם תיקנו להם תחום חדש כרגלי הבעלים שיצא בהיתר]. ובחו"ב (ביצה לו א') נקט שהכלים שלא יצאו עמו נשארים בתחומו הקודם ולא נגררו אחריו, ולא תלה זאת במחלוקת תוס' וראב"ד, והוסיף שאם יצא בהיתר והגיע למקום שהיו לו בו כלים מע"ש - לדעת הראב"ד שהיה אסור להזיזם ממקומם - גם כעת אסור להזיזם [כי הרי לראב"ד הכלים לא נגררים אחר בעליהם כשהבעלים יצאו מתחומם], וצ"ע.

יש עוד להעיר על דברי הרב נויבירט, שהסתמך על חידושו של הרמב"ן (עירובין מג א') שאיסור תחומין ביציאה מד' אמותיו הוא רק ביצא באיסור, אך ביצא בהיתר אין לו כלל איסור תחומין, ומדאורייתא יש לו משם אלפים אמות או י"ב מיל [לכל חד כדאית ליה], וביאר הרב נויבירט שלדעת הרמב"ן אין איסור תחומין ליוצא בהיתר, ומאחר וחפציו נגררים אחריו - הרי שגם להם אין איסור תחומין; אמנם, האור שמח (שבת כז א') חלק על הרמב"ן, וראה גם בקרית אריאל (א הערה ה) שכתב שמדברי הגר"א (סי' תד ס"ק א) משמע שלא סובר כדעת רמב"ן.

איסור טלטול, כגון ביו"ט או במלבוש בדרך לבישה; כתב האג"מ (או"ח ח"ה סי' ל) שכשמפקיר ספרים כדי שיוכל לקחתם מחוץ לתחום כשיוצא לפיקו"נ - כשמגביהם ללמוד יכוון שלא לזכות בהם, ושגם לאחר השבת לא יחזור לזכות בהם אלא יפקירם לכל - כדי שלא יהיה ספק בכוונתו.

תחומין בחפץ שבתנועה: מבואר בגמ' (עירובין מו א') ש'נהרות המושכין ומעיינות הנובעין הרי הן כרגלי כל אדם', וביאר רש"י 'כיון דניידי לא קנו שביתה ואפילו הן של יחיד אינן כרגליו', וביאור הדבר שתחום הדבר נקבע במקומו של החפץ, אך לחפץ הנמצא בתנועה עדיין אין מקום קבוע, ולכן יש מקום לומר שכל זמן שהחפץ היה בתנועה מאז כניסת השבת - לא נקבעה שביתתו. אשר על כן, יש מקום לומר שאם הנסיעה לפיקו"נ התחילה לפני שבת - כל זמן שהרכב לא נעצר - אין איסור תחומין. גם אם הרכב נעצר ברמזור אולי ניתן לחדש שעצירה ברמזור היא כעין 'לכתף', שכלפי איסור טלטול ברה"ר אינה נחשבת כהנחה כי היא חלק מההליכה, וה"נ לגבי תחומין יתכן שעדיין היא לא נחשבת כעצירה'.

ו. הקשו לי מדברי שער הצינן (סי' שמט אות יח) שהוכיח ש'לכתף' הוא רק בעמידה דרך תיקון המשא: 'לעניות דעתי נראה ברור דלכולי עלמא מן התורה מקרי עמידה אפילו אם לא עמד לפוש בהדיא ורק בשביל איזה סיבה שמנעו לילך, כיון שלא עמד לתקן דרך משאו - דרך אז חשוב כמהלך, ומה שאמר בגמרא עמד לפוש הוא לאו דוקא, רק לאפוקי שלא עמד לתקן', והוכיח זאת מהגמ' (שבת קנ"ג ב') שכשהבהמה עומדת להשתין הוא בכלל עמידה, וכן עוד שם שכשמגיע לביתו 'אי אפשר דלא קאי פורתא' - שמוכח שאין צריך ממש עמידה לפוש; אמנם, כל שהשעה"צ אמר הוא ש'לפוש' לאו דוקא, ו'לכתף' - דוקא, והוכיח זאת מעמידת הבהמה להשתין - שנחשבת כעמידה גמורה, אך סוף סוף שם הרי הבהמה מעוניינת לעמוד להשתין, ואף שזו הוכחה ש'לפוש' לאו דוקא, אך אין זו הוכחה לנדו"ד שעצירה כפויה ברמזור היא 'לפוש' - כי שם כלל איננו מעוניין בעצירה, ועוצר רק בעל כרחו כדי שלא להתנגש - שאז עצירתו תהיה גדולה עוד יותר.

לגבי ראייתו השניה מהעצירה לפני הדלת, וראה מהרש"א 'דקאי שם פורתא קודם שיבא לביתו שא"א להלך מהר שם להדיא': תמה רעק"א (ר"ה כ"ב) מדוע חששו

עדיין ניתן לחלק שבנהרות המושכין - המים עצמם בתנועה, משא"כ החפצים שברכב אינם בתנועה, אלא הם מונחים ברכב שבתנועה; אכן, בעניין זה נחלקו רבותינו, שהרמב"ן והרשב"א (עירובין מג א') כתבו שאפילו ספינה שבתוך י' לקרקע - לא נקבעת לתחומין מאחר והיא בתנועה, ויש לדמות ספינה המונעת מחמת המים למזון המונע מחמת הרכב, ואילו הרדב"ז (ד' פז) כתב שיש לספינה תחומין מאחר והיא נחה ורק המים בתנועה, והכריע הבה"ל (סי' תד ד"ה ממקום) שצ"ע למעשה; ומסתבר שבשעה"ד של נסיעה ללידה יש להקל בזה.

בהעברת שופר בשבת שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר ולא חששו שמא יוציא מביתו לרה"ר, ויישב שכשילך מביתו לבית החכם הרי לא עשה הנחה ברה"ר, והקשה הרב ישראל גרוסמן הרי העמידה לפני ביתו של החכם היא עצמה הנחה כמוכח מהגמ' דלעיל, ויישב הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' נד) שאין זו הנחה גמורה אלא רק נראה כהנחה, וגזירת רבה היא רק מפני חשש דאורייתא; ראיית הגריש"א היתה מדברי רבינו ירוחם (נתיב יב חלק ו דף עה, מובא בב"י סי' רסו ז') בשם מר שר שלום 'מוליכו פחות פחות מד' אמות שאז"ל בכל מקום - צריך לישב בכל פחות מד' אמות, שאם לא ישב אף על פי שעמד ולא הלך בכל פחות מד' אמות חייב - שאף על פי שעומד הליכה אחת היא' - הרי שסבר שרק ישיבה ממש היא 'לפוש' ולא עמידה באמצע ההליכה, וביאר הבה"ל (סי' רסו ס"ק יא ד"ה כי היכי) שלשיטת רבינו ירוחם י"ל 'זמה דאמרו אי אפשר דלא קאי פורתא - זה לא הוי הנחה לגמרי רק נראה כהנחה'; הקשה המג"א (סי' רסו ס"ק ט) שרבינו ירוחם עצמו כתב 'עומד לפוש' ולא 'יושב לפוש', וביאר שרי"ו סבר שכשהעמידה היא רק כדי שלא לבוא לידי איסור אין זו עמידה, ולכן הצריך ישיבה; הקשה לו הרב גרוסמן משעה"צ המובא לעיל שהעמידה לפני הדלת היא עמידה גמורה, ויישב הגריש"א שבזאת נחלקו רבינו ירוחם והמ"ב האם עמידה לחוד היא כהנחה גמורה או כמו 'לכתף', והוכיח מכאן שגם רעק"א סבר כרבינו ירוחם, וכן נקט גם הלבוש (סי' רסו ס"ז) 'שאיין זה נקרא הנחה גמורה אלא כשיניחנו על גבי קרקע או ישב עצמו'. נמצא שאף שהשעה"צ סבר שהעמידה לפני הכניסה בדלת היא הנחה גמורה, אך רבינו ירוחם סבר שעמידה ללא מטרת עמידה איננה בכלל לפוש, וכ"כ הלבוש, וכך יש ליישב את דברי רעק"א, וכן הסכים הגריש"א זצ"ל, וממילא לענ"ד י"ל גם לדין שעמידה ברמזור איננה בכלל עמידה לפוש כי כלל איננו מעוניין בעצירה זו, והעצירה הכפויה היא צורך ההתקדמות הבטוחה, והיה מעדיף שהרמזור יהיה ירוק.

תחומין לחפצים היוצאים בתוך רכב: עוד היה מקום לומר שמאחר והחפצים הם בתוך רכב הנחשב כרשות היחיד - אינו דומה כל כך ליציאה מחוץ לתחום, כמו"ש הרמב"ן (עירובין מג) 'ואין אני קורא בזה אל יצא איש ממקומו כיון שלא הלך ג' פרסאות ברגליו, שהרי הלוך הספינה אינו קרוי הלוך כלל, ותמה על עצמך הוא יושב ברשות היחיד שלו שהספינה רשות היחיד היא גבוה עשרה ורחבה ארבעה... ואתה חושש לו משום מהלך שלש פרסאות, איהו מינח ניח וספינה הוא דקא מסגי, וחצר מהלכת היא ולא אדם מהלך כלל'; אולם, מצאנו בתוס' (עירובין מג א' תוד"ה הלכה) שרשב"ם רצה להתיר ליכנס בקרון בשבת ונכרי מוליכו חוץ לתחום, וחזר בו משום שמא יפגעו בו ליסטים [ויצטרך להשאר בשטח בארבע אמותיו], או שמא ישכח וירד ואין לו אלא ארבע אמות [כי הרי הקרון הוציאו מחוץ למקום ששבת בו בכניסת השבת], ולמדנו מכאן שכשהחפצים יוצאים מחוץ לרכב - נחשב שכעת הם מחוץ לתחומם, שהרי הם לא שבתו במחיצות השכונה שהגיעו אליה בשבת, אלא ברכב.

טלטול החפצים

הוצאת חפצים אחרים אגב חפצי ההיתר: לגבי איסור טלטול ברה"ר ובכרמלית - פשוט שאת החפצים הנצרכים לפיקו"נ מותר לטלטל, ואסור לטלטל את מה שלא נצרך, וגם אסור לתת לנהג גוי לטלטל עבורו מה שאינו נצרך לפיקו"נ. אמנם, יש לדון האם ניתן לטלטל את החפצים המיותרים באותו תיק של החפצים הנצרכים: גם כאשר הנהג גוי אין להתיר את טלטול החפצים שאינם נצרכים לפיקו"נ מרשות לרשות ואת הוצאתם מחוץ לתחום, מאחר ואסור אפילו לתת לגוי חפץ של הגוי באופן שייראה כאילו הגוי מוציא את החפץ בשליחותו של היהודי (רא"ש שבת פ"א ס"א), וא"כ כל שכן שאסור לתת לו חפצים של היהודי כדי שיוציאם עבורו. אמנם, לדברי הגר"י נויבירט דלעיל - ניתן לתת לנכרי באופן שיטלטל אותם יחד עם חפצי ההיתר. אכן, יש לעיין בזה מאחר וכדי להתיר לצרף חפצים שאינם

נצרכים לפיקו"נ עם החפצים המותרים בטלטול חייבים לומר שמותר 'ריבוי בשיעורין' ע"י נכרי, ובפשטות אף שיש קולא מסויימת ב'ריבוי בשיעורין' ע"י נכרי, אך נראה שבנדוד אינו בכלל הקולא שב'ריבוי בשיעורין' [פרק זה נכתב עפ"י מאמרו של הרב נ. בן יעקב שליט"א 'ריבוי בשיעורין', ובסיועו, ראה במאמרו המלא בירחון 'האוצר' כ', עמ' רצ]:

בספר מחנה ישראל (למרן הח"ח פרק לא בהגהה), חידש שחייל שנצרך להוציא נשק בשבת מותר להוציא עמו באותה הוצאה גם תפילין ושאר דברים שנצרכים לו, מטעם היתר 'ריבוי בשיעורים' המבואר בראשונים; עיקר ההיתר מתבסס על הסוגיא (ביצה יז, א') 'ממלאה אשה כל הקדירה בשר' - שמשמע שיחד עם מלאכת ההיתר לצורך יו"ט - מותר להוסיף באותה קדירה גם לצורך חול; לדעת הר"ן (ביצה ט: 'כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו, ומיתסר מדאורייתא') 'ריבוי בשיעורין' ע"י ישראל אסור מדאורייתא, אך דוקא במקום שדחוייה, כגון במה שהקוצץ גרוגרות לצורך חולה שיש בו סכנה - אסור לקצוץ גרוגרת מיותרת (שכל שאמרו במנחות סד ע"א שעדיף לקצוץ שלש גרוגרות בענף אחד משתים בשני ענפים - הוא רק כי הן שתי קצירות, אבל אם היו בענף אחד - היה אסור לקצוץ את השלש כשנצרך רק לשתיים), משא"כ במקום שהמלאכה מותרת כגון כשמבשל ליו"ט; אמנם, לדעת הרשב"א (ביצה יז א') ותוס' (מנחות סד א' ד"ה שתיים) - אף במקום דחוייה התירו, וגזרו רק בשבת שהיא בסקילה, ולא ביו"ט שהוא בלאו.

על סמך שיטה זו התיר במחנה ישראל ליטול את התפילין עם הנשק במקום פסידא [ואף להר"ן ש'ריבוי בשיעורין' הוא איסור תורה - הרי אין לנו רה"ר דאורייתא]. גם באור שמח (שבת יח) מצאנו היתר 'ריבוי בשיעורים' בהוצאה (באיגרת דנושא הרבה איגרות לבי דואר מבני כל העיר, ובלאו איגרת דידיה נושא איגרות דעלמא, שדרך מלאכה זו לעשות על ידי שליח לצורך אנשים הרבה - שנושא האגרות בכיס אחד או בדלוסקמא אחת ואין דרך מלאכה זו להיעשות רק על ידי רבוי הוצאה - שרו בית שמאי ליתן

לעו"ג בערב שבת היכא שקצץ, ולא גזרו'), וגם בשו"ע הרב (סי' רמז) כתב שצירוף מכתבים לדוור הנכרי שמוליך ממילא מכתבים - הוא נידון של 'ריבוי בשיעורין' [אלא שאסר לצרפם], ועל פיהם הלכו אחרונים רבים; לפי דעות אלו, יולדת המטלטלת לצורך פיקוח נפש מותרת [בצירוף איזה קולא, כדי להתיר את האיסור דרבנן] לטלטל שאר דברים שאינם לצורך פיקו"נ - כל שהיא מטלטלת אותם באותה הוצאה, כגון שאם היא הולכת ברגל - צריכה לאחוז בידה את כל מה שמוציאה [המחנה ישראל שם הסתפק האם המטלטל את חפצי ההיתר ביד אחת ואת החפצים המיותרים ביד האחרת - נחשב כמלאכה אחת או לאו, ונשאר בצ"ע, ולפ"ז צריך להחמיר שתטלטל את החפצים שאינם לפיקו"נ באותה יד שהיא מוציאה בה את החפצים הנצרכים לפיקו"נ], או שכל החפצים יהיו באותו תיק, וק"ו שיהא מותר להוציא את חפציה ע"י נכרי, עם החפצים הנצרכים לפיקו"נ.

אמנם, יש להקשות על עיקר היתר זה; אף שהיתר 'ריבוי בשיעורין' נאמר בגמ' לגבי מלאכת יו"ט, אך מצאנו באחרונים רבים שהעתיקוהו גם לגבי איסורים אחרים, כגון ריבית, אמירה לנכרי, טומאת מת לכהן, גילוח פאת הראש, בישול בשר בחלב, ואכילת איסור'; ויש להקשות כיצד למדו מכאן לגבי איסורים נוספים, שהרי: א' - לכאורה לא הותר 'ריבוי בשיעורים'

ז. הנצרך ליטול ריבית לצורך פיקו"נ - מותר להוסיף בשיעור (אחיזרז ח"ג סי' סה); הוספת מים כשמחמם מים בשבת לחולה ע"י נכרי (רעק"א עירובין סח א' אסר להוסיף, ואור שמח הנ"ל התייר); כהן הנטמא לקרובו - האם מותר להטמא גם למת אחר (בהר צבי יו"ד סי' רפב התייר כי אין ניכר בכהן עצמו חילוקי גופי הטומאה, וסתר עצמו ממ"ש באו"ח סי' קעז שאין 'ריבוי בשיעורין' באיסורים); לבשל בשר וחלב בבת אחת בשתי קדירות בשתי ידיו, והתרו בו על כל יד (במחנה ישראל סל"א הסתפק אם נחשב כבישול אחד או שחייב שתי מלקיות, ומכאן ניסה לפשוט האם הוצאת חפצי היתר ביד אחת והחפצים המיותרים ביד השניה - נחשבת כהוצאה אחת, ונשאר בצ"ע); לאכול שני כזיתי איסור בבת אחת (דנו בזה באפיקי ים ב' ל"ב ומהר"מ שיק סי' קלח).

אלא רק במקום שעיקר המעשה הוא היתר [אפילו שהותר רק בדחוויה, כדעת הרשב"א] - אך לדבר שעיקרו אסור אי אפשר להוסיף בשיעור, כי אם העיקר הוא אסור כיצד ההרחבה שלו תהיה מותרת (הר"ן ביצה ט: 'כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו, ומיתסר מדאורייתא'), ולכן לא ניתן לומר שאם עשה הרבה בשיעור האיסור - יתחייב רק על השיעור הקטן ולא על התוספת.

ב' - אף במקום שיש היתר בפעולתו, אי אפשר להוסיף עליו אלא בדבר הדומה לו כי גם התוספת צ"ל ראויה להיות העיקר, כעין דוגמת הגמ' שמותר להוסיף בשר שאינו נצרך ליו"ט בעת בישול או מליחת הבשר הנצרך - ששם ריבוי השיעור הוא בבשר עצמו, וכל חתיכה ראויה לו לאכילת היו"ט [ולכאורה ה"ה מאכל אחר הראוי להחליף את אכילת הבשר, אם לא החליט בדעתו לאכול בשר], ולא מבורר במלאכתו מהו העיקר ומה היא התוספת, ומאידך, אכן אסרו לאפות ביו"ט עיסה שחציה של ישראל וחציה של נכרי [כשהחצי של הנכרי לא ראוי לישראל]; סברא זו מובאת בכמה אחרונים, אם כי אין לה מקור ברור, אלא שבדומה לה מצאנו בפסקי הרי"ד (ביצה יא, ב') על מה שאמר שמואל 'מולח אדם כמה חתיכות בשר בבת אחת אף על פי שאינו צריך אלא לחתיכה אחת' [ובדברי רש"י יש משמעות שהוא תלוי בהיתר ריבוי בשיעורים, וכן הרמב"ם צירפם לדין אחד, וכ"כ הב"ח בשיטת הרמב"ם], ובפסקי הרי"ד שם כתב 'אף על פי שהוא מולח לצורך חול - כיון שכל החתיכות הן יחד ועדיין לא בירר אי זו יאכל - כל חתיכה וחתיכה היא ראויה לו ואחרי כן יברור אי זו שירצה, והשאר יניח'; מגידון זה למד האג"מ (או"ח ח"ה סי' לה) להתיר להוציא ביו"ט חפיסת סיגריות שיש בה גם סיגריות שאיננו מתכנן לעשן ביו"ט - כי כל אחת מהסיגריות היא ראויה לו, ושאר הסיגריות הן ריבוי על הנצרכות לו, אך אסר להוציא ביו"ט צרור מפתחות שיש בו גם מפתחות שאינם נצרכים לו; ניתן להסיק מכאן שלהלכה אין להוציא את התפילין עם הנשק הנצרך לפיקו"נ - כי הרי התפילין אינם ריבוי בשיעור הנשק, ואינם מועילים לו כנשק. ובדומה לכך,

אין ללמוד מכאן להתיר לתת לנכרי להוציא אגרת של ישראל עם האגרת שהנכרי מוציא לצרכו, וכן אין מתירים לכבס את בגדי הגדול בחוה"מ אגב בגדי הקטן, וכדברים הללו כתבו האחרונים להגביל את היתר 'ריבוי בשיעורים' דוקא כשהתוספת היא ראויה כמו העיקר".

ח. בית אפרים (או"ח סי' נ' כ'ללא דמלתא, היכא דחד טרחא הוא, בעינן או דאפשר למפלג או דכל חדא חזי'א ליה), אחיעזר (ח"ג ס"ה ח' 'כמרבה בשעורים בשבת או יו"ט כל חד מותר ורק הרבוי אסור, משא"כ בזה [טומאת כהנים כשיש לו שם מת קרוב] דלהרחוק אסור ולהקרוב מותר - אין שייך בזה דין מרבה בשעורים), קוב"ש (ב' ל"ג ו' - נחלקו הראשונים בדין ריבוי בשיעורא, כגון כשמבשל או מוציא יותר מצורך החולה - שלדעת הר"ן ביצה פ' ב' אסור מדאורייתא, ולתוס' ורשב"א חולין דף טז אסור מדרבנן [ביו"ט שאיסורו בלאו בלבד], ושמעתי בהסבר טעמם 'משום דכל גרוגרת בפני עצמה מותרת, דהא כל חדא חזי'א להחולה, א"כ איזה מהן תאסר, וה"נ במניח שני זוגי תפילין כל זוג בפני עצמו מותר להוציא, דחזי'א למצוה', גם לר"ן ביצה ט: שאסר מדאורייתא הוא רק ב'דחוי'ה', אך באו"נ ביו"ט וכן במוציא תפילין דרך מלבוש, שהם 'הותרה' - ריבוי בשיעורא מותר), הר צבי יו"ד סי' רפב (מותר לכהן להכנס להטמא למתו אף שיש שם גם מת אחר כי איננו תוספת טומאה, כפי שמותר להכין תוספת שלא נצרכת לאו"נ ביו"ט ביחד עם מה שמכין לאו"נ - כי היא מלאכה אחת והתוספת כמותו, ואינו דומה למה שאסור לתלוש ג' גרוגרות כשיכול לתלוש רק שתיים אף שהיא מלאכה אחת, כי התוספת שאינה נצרכת היא אסורה מדאורייתא אף שהיא מלאכה אחת, שהרי האיסור הוא בתלישה, ואם צריך רק שתיים - ניכר הריבוי בתאנים שתולש, משא"כ בטומאה האיסור הוא במה שנטמא, ולא ניכר עליו אם נטמא למת אחד או שנים, והריבוי הוא רק על המת), אג"מ (או"ח ח"ה סי' לה לענין הוצאת מפתח מיותר עם מפתח שנצרך 'הסיגריות כל אחד מהם הוא ראוי לו בזמן שלא יהיה בביתו ושייך לו כולהו בעצם, ונמצא שהוא מוציא ונושא רק דבר הצריך לו, וכל הנידון הוא רק משום שלא יצטרך לכולהו - שהוא ריבוי בשיעורים בחד טירחא שזה מותר ביום טוב אף שבשבת אסור מדאורייתא... אבל במפתחות שאותן המפתחות שלא יצטרך להו הוא דבר מיותר ממש... הרי הוא מוציא ונושא דבר שלא שייך לו כלל), ובשו"ת יבי"א (ח"ח או"ח סי' לד לגבי טלטול עלונים עם מטפחות שממילא מטלטלים באיסור 'הריבוי בהוצאה כמו בנ"ד הוי איסור תורה, לא מבעיא לדעת הר"ן והריטב"א דס"ל שכל ריבוי בשיעורין הוי איסורא דאורייתא, אלא אפי' לדעת התוס' והרשב"א שאם הריבוי בשיעורין נעשה בבת אחת הוי איסור דרבנן בלבד - מ"מ זהו כשעיקר

במחנה ישראל כתב שאפשר שאין איסור לחייל לשאת את חפציו האישיים עם החפצים שהוא אנוס לשאתם, ושישתדל בכל היכולת לשאתם ע"י נכרי או על העגלות; ולגבי נשיאת מעותיו והתפילין - כתב שיתפרם בבגדו מע"ש, ואם אינו יכול לתופרם - במקום הדחק ישאם עם חפצי ההיתר בהסתמך על הרשב"א, ובפרט למאי דקי"ל שאין רה"ר בזה"ז, כפי פסק הרמ"א שהתיר למי שבורח מהגוי להוציא את כספו כשהוא תפור בבגדו, וקשה להחמיר בזה אפילו לדעת הר"ן שהרי אין לנו רה"ר בזה"ז.

אמנם, כל זה במקום דחק ופסידא, וברה"ר שאינן גמורות, אך אינני רואה את פתח ההיתר לסמוך ולטלטל חפצים שאין בהם הפסד ודחק, כגון ספר תהילים, מזון עודף, טישיו, בושם, תפילין [שאינן חשש שיפסדו אם ישארו בביתו, ויוכל להניח תפילין שאולות], וכל כיו"ב, ובפרט שקשה להכריע שהדרכים הבין עירוניות שלנו אינן רה"ר גמורה - שהרי הן דרכים רחבות ופתוחות לכולם, ובפרט לדעת הרמב"ן הסובר שבכביש בין עירוני גם רש"י יודה שאין צורך בס' ריבוא כדי להחשב רה"ר [אא"כ סומכים על מה שחידשתי במאמר אחר לסמוך על מחיצות הגבול המדיני כביטול לרה"ר הנמצאת ביניהן].

עם זאת, עדיין ניתן להוסיף סברא להיתר שעליה הסתמך הגר"י נויבירט זצ"ל (במאמרו 'תחומין ביוצא להציל', תשכ"ז) להתיר לחיילים לשאת את חפציהם האישיים עם החפצים הנצרכים לפיקו"נ - שמאחר והם מניחים את החפצים ברכב שחלקו מעל י' טפחים מהקרקע - הרי שמבואר ברמב"ם (שבת פי"ד הי"ט) שפטורים על הוצאתו; ואף שעדיין יש בזה איסור דרבנן אך יתכן שכל האיסור דרבנן הוא על הוצאת הכלי עצמו שחלקו בתוך י'

המלאכה נעשה בהיתר לצורך פקוח נפש וכיו"ב, אלא שהוא מרבה בשיעורין, אבל כשעיקר המלאכה נעשה באיסור ומרבה בשיעורין - הוי איסורא דאורייתא). ובשש"כ דן כזה (ל"ג הע' ק"ב שפקפק על המתירים לבשל תרופה לחולה שאב"ס עם הקדירה הנצרכת ליו"ט 'אפשר דדוקא בכה"ג דכל חדא וחדא חזיא ליו"ט - הוא דקשרי לרבווי, משא"כ בכה"ג שניכר ומסויים שחתיכה אחת וכ"ש קדירה אחת אינה שוה לכל נפש).

לקרקע, אך בהוצאת החפצים שבתוך הרכב, שמעולם לא נראו כיוצאים מרה"י - אין אפילו איסור דרבנן (שמעתי מהגרז"מ קורן שליט"א, בביאור היתרו של הרב נויבירט זצ"ל, ראה בהערה ד).

אשר על כן באופנים הרגילים שנושאים עמם חפצים הנצרכים לפיקו"נ - ראוי להמנע מלשאת יחד עמם גם חפצים שונים שאינם נצרכים לפיקו"נ, כי תנאי בסיסי בהיתר 'ריבוי בשיעורין' הוא שהריבוי יוכל לשמש במקום העיקר, כך עכ"פ לפי עיקר מסקנתנו, וכ"ה בפסקי הרי"ד, אלא שאחרונים רבים דנו להקל בזה! אמנם, אם כל מה שמרבים הוא רק חפצים הראויים לשמש במקום העיקר, וה'ריבוי בשיעורין' הוא רק מחמת הגדלת הכמות יותר ממה שנצרך לפיקו"נ, אך לא מחמת חפצים אחרים - כאן יש לדון שיהא מותר להרבות בהוצאה זו באותה הוצאה עם חפצי ההיתר [כגון כשהכל מונח באותו תיק], ובפרט אם נושאים אותם ברכב שחלקו מעל 'ספחים מהקרקע, אך עדיין צ"ע אם לסמוך על כך שלא במקום הפסד, וצ"ע. בהתאם לזה: אם מוציאים ביו"ט מזון הנצרך לפיקו"נ - יכולים להוציא מזון נוסף באותה טירחה, אך לא יוכלו להוציא בושם; וכן, כשמוציא כסף הנצרך למונית - לא חייב לדקדק בסכום המדוייק, כי כל הכסף ראוי לשימוש לפיקו"נ [אמנם, לאחר שישלם למונית - הכסף כבר יחשב כמוקצה]; אולם כשמוציאים את המסמכים הנצרכים לפיקו"נ - לא יוכלו להוציא עמם ספר תהילים; בדומה לכך, כשמוציאים עבור היולדת בגד חם - לא יוכלו לצרף לו טלית ותפילין, שהרי הם אינם ראויים ליולדת.

ועדיין צ"ע בכל זאת, שהרי בהוצאה בשבת הרי גם הוצאת העיקר היא הוצאת איסור, אלא שהיא נדחית מפני פיקו"נ, והרי מוכח מהגמ' שכשצריך לתלוש שתי גרוגרות לצורך חולה - אסור לתלוש שלש גרוגרות, ע"כ שתלישה לצורך פיקו"נ לא נחשבת 'היתר' המתיר לרבות עליו [כמו בישול ביו"ט], ולפ"ז בשבת לא תוכל לקחת עמה מזון וביגוד עודף, אף שנוטלת עמה את המזון והביגוד הנצרכים לה, וכ"ש שלא תוכל להוציא עמה ספר תהילים, בושם, וכל כיו"ב, שכלל לא מרבים את העיקר המותר; אמנם, אם

נוקטים לעיקר שהשבת 'הותרה' אצל פיקו"נ - יש יותר מקום להקל בצרכי החולה, כפי שנקט הרמ"א בתשובה (שו"ת סי' עו, עפ"י דיוק לשון תוס'), ודלא כדעת רבי ישמעאל שחשש לריבוי מלאכה) שיתכן שלחולה מותר להרבות במלאכה גם בשבת ולקטוף ענף שיש בו שלש גרוגרות אף שאינו צריך אלא לשתיים [הוא אמנם דן כשלפניו שלש גרוגרות בשני ענפים ושתי גרוגרות בשני ענפים, אך לא ראיתי הבדל בין זה למש"כ בשמו], ובדומה לזה כתב בשו"ת הלק"ט (ב' קנ"ד) 'אפילו למ"ד הותרה היינו דוקא כל שהוא לצורך החולה, כגון שאין צריך אלא לגרוגרת אחת והביא שנים, אבל לא שהותרה לגמרי'. הח"ח במחנה ישראל הסתמך על כך גם בהוצאה בשבת, ועל כן מוכרחים לומר שהוא סבר שמותר להרבות בשיעורין אף כשהבסיס הוא מעשה אסור [ודלא כהר"ן האוסר], או שסבר שמה שנעשה לפיקו"נ נחשב כמעשה מותר [שיש מקום לומר שמתיר את צרכי החולה אף שאינם ממש להצלתו], או שסמך על רש"י שבטירחא אחת מותר הכל [כפי שיתבאר בסמוך], וצ"ע.

האחרונים שדנו 'ריבוי שיעורין' באופנים שונים, יתכן שהסתמכו על פשטות לשון רש"י (ביצה יז א') 'ממלאה אשה כו' - דבחד טרחא סגי, וכן בנחתום לגבי מלוי', וכן (ביצה יא ב') 'בבת אחת - דחד טירחא לכולהו' - שמשמע שעיקר היתר 'ריבוי בשיעורין' איננו מפני הרחבת השיעור, אלא מפני שהדבר נעשה במעשה אחד ובטירחא אחת, ויתכן שמכאן למדו להתיר לשאת חפצים שאינם נצרכים לפיקו"נ עם החפצים הנצרכים לפיקו"נ. אמנם לאור הסברא המבוארת בכמה אחרונים, וגם רמוזה בפסקי הרי"ד (ביצה יא ב') שהיתר 'ריבוי בשיעורין' מותנה במה שכל חתיכה תהא ראויה לו לצורך יו"ט^ט - הרי שלא יוכלו להוציא ביו"ט חפצים שאינם תחליף למין שמוציאים

ט. ודומה לזה בירושלמי ביצה א' ו' (חברייא בשם רב: מולח הוא אדם דבר מרובה אף על פי שאינו יכול לוכל ממנו אלא דבר ממועט) ובאו"ז (ח"ב יו"ט סי' שלו - ומותר נמי למלוח חתיכה גדולה אף על פי שיודע בודאי שלא יאכל אלא מקצתה, כדאיתא בירר').

בהיתר; ולפ"ז יש לבאר שגם כוונת רש"י 'טירחא אחת' איננה שדי בתנאי זה כדי להתיר להוציא ככל העולה על רוחם עם חפצי ההיתר, אלא הוא רק תוספת תנאי: שאף כשמותר להרבות בשיעור - הוא רק כשיעשה זאת בטירחא אחת ולא בשתי טירחות - שאז הוא כשני מעשים, וצ"ע.

אמנם, כשהעושה את ה'ריבוי בשיעורין' הוא נכרי - מבואר בר"ן (ביצה ט' ב') שאף ש'ריבוי בשיעורין' ע"י ישראל אסור מדאורייתא (לשיטתו) - אך 'ריבוי בשיעורין' במלאכת נכרי הוא קל יותר [שהרי התירו (עירובין סח א') לחמום מים למילת התינוק כשנשפכו - כשהנכרי יחמום אותם אגב חימום המים הנצרכים לאמו החולה (שהחימום עבודה מותר ע"י נכרי); יש לבאר את הקולא שב'ריבוי בשיעורין' ע"י נכרי, שהאיסור באמירה לנכרי איננו מחמת שהדבר נחשב כעשייה של ישראל, אלא רק כאמירה כללית הגורמת לתוצאה, ובאמת בזה התוצאה אינה נמדדת בכל שיעור כאיסור חמור כאילו היה עושה כן הישראל (ובזה מתיישבת קושיית רעק"א)]; אכן, כל זה הוא רק באופן שמוציא דבר הראוי לשמש כעיקר המותר, כמ"ש לעיל, דאל"ה איננו בכלל ההיתר של 'ריבוי בשיעורין' - שהוא מותנה בהיות הדבר ראוי לשמש כעיקר'.

השימוש בנכרי לנסיעה

שמעתי שמועה בשם אדם גדול שהורה לאדם אחד - שלא יסע עם אשתו היולדת לבי"ח החילוני שבעירו, אלא שיזמין נהג גוי ויסע עמו לבי"ח חרדי בעיר אחרת כדי שלא להכשיל את צוות ביה"ח החילוני בחילול שבת, ולצורך

י. עוד איתא בשבת (צ' א') לגבי הוצאת אוכלין בכלי אחד 'קופת הרוכלין - הכלי מצרפן', ולמד מכאן האור שמח להתיר או לאסור 'ריבוי בשיעורין'; אמנם, נראה שאינו שייך לכאן, כי דוקא שם 'שם אוכל' אחד על כולם, והכלי טפל לאוכל, אבל אם הוא צריך לכלי דאינו טפל לאוכל - הרי חייב שתים (כמבואר בשבת צג ב'), אבל נשיאת תפילין עם הנשק בודאי אינם תחת שם אחד, ואין הכלי מצרפן [ואף לא עלה על דעת המחנה ישראל להתיר מצד זה].

רגיעת היולדת שמעדיפה להיות במקום כשר וצנוע יותר, ושגם יתן לנהג חפצים כדי שיקחם עם היולדת, ולענ"ד לא יפה הורה, מכמה טעמים:

האם מותר להשתמש בנכרי לצורך פיקו"נ: א' - איתא בברייתא (יומא פד ב') 'ואין עושין דברים הללו לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים, אלא ע"י גדולי ישראל', וכתבו תוס' (שם ד"ה אלא בגדולי ישראל) 'ואפילו היכא דאפשר בגוי מצוה בישראל - שמא יתעצל הגוי ולא יעשה ויבא לידי סכנה', והר"ן (יומא עמ' 8 ד"ה ואין) כתב 'שהדברים הצריכים לחולה שיש בו סכנה בשבת אין עושין אותם כלל ע"י גוים וקטנים ואפילו באקראי בעלמא, שמא יאמרו הרואים בקושי התיירו פיקו"נ ואין מתירים אותו לכתחלה ע"י המחויבים במצוות, [ו] שמא יבוא הדבר שכשלא ימצאו גוים לא ירצו לחלל את השבת ע"י גדולי ישראל, לפיכך אעפ"י שחולה שאין בו סכנה אומר לגוי ועושה - כאן אין עושין על ידן מפני הסכנה', וכן נפסק בשו"ע (סי' שכח סי"ב).

כדי להטעים את הדברים, יש להמחיש שאם איש 'הצלה' יקבל קריאה לתינוק שנפל מקומה שניה ברחוב לידו - הוא בד"כ יפסיק גם באמצע דברים חשובים כדי להזדרז בהצלה, אולם אם יאמרו לו שהוא תינוק נכרי - ברור שהרבה פחות יזדרז בזה; ברור שגם נכרי רגיל לא יתאמץ יתר על המדה להצלת יהודי [ויש יוצאים מן הכלל, בפרט אצל אלו שזה תפקידם, כגון נהגי אמבולנס, רופאים, וכדו']; לחז"ל היה ברור שאדם לא יסתייע בנכרי ביום חול, שהרי הנכרי יתעצל בפיקו"נ, וכל שהוצרכו הוא רק להזהיר שאפילו בשבת יעזר ביהודי ולא בנכרי, אף שבכך מתחללת השבת; ועד כדי כך הזריזות בפיקו"נ היתה חשובה בעיניהם, שאף אם הנכרי המסויים הזה הוא זריו בפיקו"נ - מ"מ חששו שמא הרואים יחשבו שצריכים דוקא נכרי בשבת, ויבואו לחזר אחריו אף כשלא יהיה יהודי, לטעם הר"ן; וכן, לפסק המחבר והאחרונים שיובא בסמוך - אין להשתמש בנכרי אף אם הוא זמין כאן, דלא כרמ"א שכתב שאם הנכרי זמין כמו היהודי - ישתמש בנכרי; בהתאם להסבר זה - אין נפ"מ באם היהודי הוא מחלל שבת, כגון נהג מוניית - עכ"פ הוא בד"כ בדרגת זריזות יותר מאשר נכרי [אא"כ הוא חילוני שונא חרדים...], ומה

שביום חול איננו זהירים להזמין דוקא נהג יהודי ולא נכרי - אדרבה מכאן יש ללמוד וללמד שצריך להעדיף יהודי, גם לא בשבת, כחלק מהזריזות הנצרכת לפיקו"נ. בשנים האחרונות התפתחה הנהגה אצל ארגוני החסד להכין נהג אמבולנס נכרי, באמרום שלא יבואו מזה ללמוד שתמיד צריך נכרי, שהרי כל אחד מבין שכאן הוא מקרה מיוחד של נכרי זמין ומיומן - שאין ללמוד ממנו; והנה עינינו רואות שבפועל הציבור למדו מכך שתמיד יש להשתדל לנסוע עם נכרי - ובזאת עוברים בדיוק על מה שהראשונים שקדו למנוע.

א' - רוב הראשונים סוברים שאין להשתמש אפילו בגוי מזומן המצוי בפנינו לצורך פיקו"נ, ואפילו אם אינו צפוי שהוא יתעכב, אם אפשר לעשות ע"י ישראלים גדולים - מפני שיש לחוש שהגוי יתרושל בדבר, או מפני שיש לחוש שיטעו הרואים שבקושי התירו לחלל את השבת במקום פיקו"נ ויבואו לחזר אחר גוי כשלא יהיה מזומן ויסתכן החולה, וכן פסק בשו"ע, וכן הסכמת הפוסקים^א; אמנם, יש ראשונים שהעדיפו לעשות ע"י גוי מזומן כשאין חשש עיכוב [ראה ראבי"ה (ב' יומא תקלא) שלמד מדין הקל הקל שמה שאמרו 'הזריז הרי זה משובח' הוא דוקא 'כגון שצריך מתוך קצת לגוים [כלומר, השימוש בנכרי יגרום להמתנה], אבל אם אפשר כך במהרה לגוים כמו בישראל יעשה על ידי גוים'], אך גם לשיטתם אין לחזר אחריו כשאינו מזומן בפנינו, וכ"פ הרמ"א (סי' שכח סי"ב) 'ואם אפשר לעשות ע"י א"י בלא איחור כלל, עושין ע"י א"י, וכן נוהגים, אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הא"י אין לעשות ע"י א"י; ומ"מ לכו"ע אין לחזר אחר גוי רק כדי למעט בחילול שבת, וממילא לא יפה הורה שיזמינו גוי לנסיעה זו [ודלא כספר תורת היולדת (יג א') שסבר שעדיף נכרי מפני 'בכל מה שיכולים לשנות - משנים'], אלא היה צריך להורות שיקראו לתחנת מוניות של יהודים שהם יותר מזומנים מאשר הגוי שהוא אדם פרטי ומסתבר שלא יבוא מיד [ואין

יא. ט"ז שכ"ח ה', ערוה"ש שכ"ח ז', שו"ע הגר"ז שכ"ח י"ג "אפילו כשישראל עומד עליו ומזרזו בענין שאין לחוש לכלום", אג"מ או"ח ה' כ"ה.

לו לבקש שישלחו דוקא נהג גוי כי זה אינו בכלל 'מזומן כאן' וגם עלול לגרום לעיכוב נוסף, ומ"מ אין לו לחוש למה שהמונית תחזור למקומה באיסור שהרי גם בלעדיו היא מחללת שבת (כך ההוראה ששמעתי מפוסק חשוב).] וגם עדיף שיזמין אמבולנס, ויש יתרון לאמבולנס כי הוא גם יוכל לטפל בלידה יותר מאשר נהג מונית, והרי המצוי אצל הוראה יודע שהנשים ממתנות בבית יותר מהנדרש כדי למנוע נסיעה בשבת, וגורמות שלידות בבית ובאמבולנס שכחות יותר בשבת מביום חול - ולכן עדיף שהיולדת תהיה באמבולנס מאשר במונית, וגם מפני שפעילות אמבולנס בשבת אינה מרידה בה, 'משא"כ במונית המחללת שבת.

הטלטול עם הנהג הנכרי: ב'- לענ"ד לא יפה הורה במה שהתיר לקחת עמהם חפצים בשבת שהרי הגוי מוציא את החפצים עבורם לכבישים בין עירוניים שקרובים להחשב רה"ד, ויש לחוש בזה לאיסור טלטול ולאיסור תחומין, ופשוט שמה שהתירו לעשות את צרכי החולה על ידי גוי אמור רק בצרכי רפואתו ולא בהוצאת בגדיו ומזונו שאינם כל כך נצרכים, ואף שאם החפצים כעת נמצאים במקום המוקף מחיצות כדין - אין לנו לאסור לטלטל את החפצים, אולם אין להורות לעשות כן לכתחילה, אמנם יש יותר מקום להתיר ע"י נכרי טלטול חפצים מיותרים שמטלטלים אותם עם חפצי ההיתר, וצ"ע, וראה מש"כ בזה לעיל.

כוונת נהג המונית

האם משנה כוונת נהג המונית: ג'- מה שחשש שנהג מונית יהודי נחשב כמחלל שבת כי כוונתו רק לריווח ממון ולא להצלה - אינו טעם הגון, מאחר והוראה רווחת היא שהולכים אחר המעשה בפועל ולא אחר המחשבה, ולכן בחשש פיקו"נ נוהגים להתיר לקרוא גם למונית הנהוגה על ידי נהג שאינו מתכוון להצלת נפשות, ונסיעה זו אינה נחשבת עבורו לחילול שבת כי סוף סוף המציאות היא שמציל נפשות, ובודאי שמועיל לידע אותו שהנסיעה היא לפיקו"נ, ובכך לא רק מעשיו יהיו בהיתר אלא גם כוונתו; גם מה שהנהג

שב למקומו באיסור אינו עניינה של היולדת כי הוא מחלל את השבת בכל אופן³.

אמנם, עדיין יש מקום לומר שיש להעדיף את שרותיו של שומר שבת על פני מחלל שבת, עפ"י מ"ש בשש"כ (פרק לב סעיף מה) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שעשיית המצוה ע"י מי שממילא מחלל שבת וכוונתו רק עבור הכסף הו"ל כנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, ובפרט לאור חידוש של הבית הלוי (עה"ת פרשת שמות על הפסוק 'וירא א' את בני ישראל') "לא מקרי אנוס רק לאותם שהיו שומרים אותו אם לא היה האנוס, אבל המחלל שבת כשאינו אנוס - גם במלאכה שהוא אנוס מקרי מחלל", ובדומה לזה כתב בקובץ הערות (יבמות מט ז') "לדעת הרמב"ם, היכא דאנסוהו לעבור והוא עושה ברצון עצמו, שגם אילו לא אנסוהו היה עושה כן, אין לפוטרו משום אנוס, דהאנוס אינו מתיר את האיסור כלל, אלא דפטור משום חסרון רצון, אבל היכא שעושה ברצונו, אף שהוא גם אנוס, מ"מ יש לצרף המעשה להרצון וחייב מיתה כמזיד גמור, וכיון דפיקו"נ אינו דוחה את האיסורין אלא שעושהו לאנוס, ממילא היכא דאיכא רצון ליכא פטורא דאנוס", אלא שסיים בזה ב'תורת היולדת' (יג ו', הערה ח) בשם הגר"מ שטרנבוך: "יש לברר בדברי בית הלוי אם הדברים להלכה או בדרך אגדה, ובפיקו"נ המצוה לגדולי ישראל - ולא ידעתי לחלק בין זה לזה, ומה עוד שלפעמים בזה נוסע בהיתר, ובלא זה היה נוסע באיסור".

ישוב דעת היולדת

ישוב דעת היולדת מפני הכשרות והצניעות: ג' - מה שצירף טעם של ישוב

יב. "להעלות דגים והעלה תינוק ודגים... רבה אמר פטור - זיל בתר מעשיו, ורבה אמר חייב - זיל בתר מחשבתו" (מנחות סד א'); נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק - פטור אפילו לא שמע שטבע, הואיל והעלה תינוק עם הדגים פטור (רמב"ם שבת פ"ב ה"טז); פשוט שכל הנדון בזה הוא כשמכוון דוק לאיסור, אולם אם מיידעים את הנהג שנסיעה זו נצרכת לצורך פיקו"נ - מה בכך שממילא היה מחלל את השבת.

דעת היולדת מפני הכשרות הצניעות וכיו"ב - אינו נראה, מאחר וההיתר לחלל שבת לצורך ישוב דעת היולדת נאמר בגמרא רק לגבי מקרה שהיא עלולה להסתכן מחמת הפחד שמא אין עושין יפה את מה שהיא צריכה, ופאניקה זו עלולה לגרום לה סכנה. לעומת זאת, ישוב דעתה מפני חסרון יחס חם וכשרות - אינו בכלל ההיתר, כי אלו אינם אמורים לגרום לה לפאניקה. ואף שהאשה אומרת שרק בכך דעתה תתיישב - אולם אנו יודעים שעם ריבוי לידותיה, וכ"ש כשהזמן יהיה לחוץ - היא כבר תסתפק בבי"ח קרוב שגם שם תנאי הלידה משופרים לעין ערוך ממה שהיה נהוג בימי קדם, וכל השתדלות שאינה סבירה ודאי אינה בכלל היתר דיתובי דעתא; לאור זאת, יש מקום לומר שאין להתיר לתומכת לידה לחלל שבת, כי לא סביר שיש חשש שהאשה תסתכן מפאניקה מפני שהתומכת לידה לא נמצאת, אך הכל לפי העניין כי יש יולדות שאכן מסתכנות בחושבן שאינן מסוגלות ללדת ללא התומכת², וכמובן שהכוונה היא כשליולדת כבר יש מלווה שדואג

ג. לגמ' היה ברור שהמשנה חידשה סיבה פרטית להיתר חילול שבת, שלא קשורה לעצם תקינות הלידה, והיא מצאה סיבה פרטית להתיר לחלל שבת, אך ברור שגם סיבה זו מעוגנת בהיתר הרגיל של חשש פיקו"ג, ואיננה דרשה מיוחדת, כעין להתיר למול בשבת; ביאור הגמ' (שבת קכח ב') מילדין את האשה וכו', מכדי תנא ליה מילדין את האשה וקורין לה חכמה ממקום למקום, 'ומחללין עליה את השבת' - לאתויי מאי [היינו: לאחר שאמרו שמילדים את האשה מה נותר לרבות ב'מחללין עליה', כלומר עבור צורך פרטי שלה]. לאתויי הא דתנו רבנן אם היתה צריכה לנר [רק היא צריכה, באופן פרטי, לא המיילדת] - חבירתה [הנמצאת שם כדי לתמוך בה, או המיילדת (סוף הגמ' מסתדר טוב יותר אם נאמר שחברתה היא המיילדת)] מדלקת לה את הנר... אמר מר אם היתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה את הנר פשיטא [פשוט שאם אין תאורה - ידליקו נר כחלק מצרכי הלידה, ולא כבקשה פרטית שלה], לא צריכה [לחדש שיש צורך פרטי שלה לנר שאינו בעצם חלק מתהליך הלידה] בסומא [שרק בסומא יתכן שהמיילדת מסתדרת עם מה שיש ואפילו הכי היולדת חוששת שמא אולי משהו יקרה, ולכן יש לה צורך פרטי לדעת שיש תאורה], מהו דתימא כיון דלא חזיא - אסור [מאחר והמיילדת באמת מסתדרת ללא הנר, וכל הנר הוא רק לצורך הרגעת היולדת, סד"א שלא נתיר חילול שבת שאינו מועיל לעצם הלידה], קא

לצרכיה והתומכת נצרכת רק להקלה על הלידה. זאת, מפני שההיתר של מלווה להתלוות אליה בשבת הוא כדי לוודא שעושים לה את כל צרכיה, אך לא מחמת 'יתובי דעתא', אלא כחלק מהיתר פיקו"נ הרגיל.

משמע לן איתובי מיתבא דעתה [התחדש שלעתים יש סיבה המתירה לחלל שבת גם כדי שהיולדת תרגע מהידיעה שאם תהיינה הפתעות - יוכלו לעשות את המקסימום, אף שהמיילדת מספיק מנוסה כדי להסתדר כך בכל מצב], סברא אי איכא מידי [אם תהיה איזו תקלה] חזיא חבירתה ועבדה לי [חברתה/המיילדת תוכל לטפל בי בעילות המירבית, וידיעה זו תרגיע אותה שלא תלחץ]; וז"ל הראשונים והפוסקים: "שיותר יכולה היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה" (תוס' שבת קכב ב' ד"ה קמ"ל), "ש"מ דמשום יתובי דעתא דחולה בעלמא מחללינן שבתא במלתא דמסתכנא בה" (רמב"ן תורת האדם שער המיחוש ענין הסכנה), "יולדת שאמרנו שמחללין עליה את השבת לא סוף דבר למה שהוא נעשה לה לרפואה אלא אף במה שאינו נעשה אלא לישב את דעתה, כיצד היתה צריכה לנר... בכאן מתוך פחדה יכולה להסתכן וצריך לישב את דעתה" (מאירי שבת קכב ב'), "ואף על פי שהדלקת הנר עיקרה אינה לרפואה - אעפ"כ מחללין, דקים להו לרבנן דיתובי דעתא דיולדת הוא מילתא דמסתכנא בה בלא"ה" (מ"ב סי' של ס"ק ד), "נראה, דהא דמותר לעשות מלאכה בשבת כדי ליישב דעת החולה, היינו היכי שהחולה חושש שלא יעשו לו צרכי הרפואה כפי הצורך... ואם אין דעתה מיושבת משום שחוששת שלא יעשו לה כל צרכי רפואה כפי הצורך - וחשש זה יכול להביא לידי סכנה, ולכן מותר לעשות מלאכה בשבת, אבל בנדון דהת"ס דענין הפסת הדעת אינו בדבר הנצרך לרפואת השכיב מרע אלא שרוצה להקנות נכסיו כחפצו, והעדר ישוב הדעת אינו בגלל חששו שמא לא יעשו לו צרכי רפואה - הנה בכהאי גוונא אסור לעשות מלאכה בשבילו, דלא חישינן שיבוא לידי סכנה, מכיון שאינו מתפחד שמא לא יעשו לו צרכי הרפואה" (להורות נתן ה' כז ז'), "שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שאין להתיר לחלל שבת כדי להביא לבית חולים גם את הבעל וגם סייעת, כי ליתובי דעתיה של היולדת די באחד מהם, ואף שהיולדת ממילא נוסעת, וצירוף הסייעת אינה מכבידה על המכונת - מ"מ יש כאן איסור תחומין, ואף שהיא רק איסור דרבנן, מ"מ סייעת זה רק פיניוק, ואין מחללין שבת עבור זה" (חשוקי חמד ע"ז כ א').

החשש מפני חילולי שבת מיוחדים

האם לחשוש לחילול שבת מיותר של יהודים: ד' - מה שחשש לחילול השבת המיותר של יהודים גם אינו סיבה להורות ליולדת עצמה לחלל שבת ביציאה מחוץ לתחום ובטלטול חפצים ברה"ר - שהוא חילול שבת שאינו נצרך לצורך ההצלה כאשר יש בי"ח בעירם. החשש שיהודים יחללו שבת שלא לצורך לא מתיר ליולדת לחלל שבת בעצמה ביציאה מחוץ לתחום ובטלטול במקומות שאסור לטלטל בהם, ובפרט שבבתי חולים רבים מזומנים ממילא אנשי צוות גויים - כך שאם יהודי מומר יבחר לחלל שבת בעצמו - אין זה מענינה של היולדת.⁷

יד. כשעושה כדין לדרוש ברופא המומחה ביותר אינו חייב להתחשב בכך שהרופא יחלל שבת שלא לצורך אף לחולה שאין בו סכנה - דבכל זאת אינו עובר על לפני עיוור, כי כשעושה כדין לא צריך להתחשב במה שבדרך אגב גורם לו לעבור, ואיסור לפני עיוור הוא רק באופן שנותן לו ממש את גוף האיסור או אפילו מוכר לו מחרישה בשביעית (עפ"י מנחת שלמה א' ז').